

Egy tanácskozás és résztvevői

Az egyetemi és főiskolai könyvtárak II. országos konferenciájának mérlegéhez

Minden tevékenységi ág, amely él és halad, rendszeresen alkalmat teremt arra, hogy művelőit országos és nemzetközi fórumokon összehozza, s a személyes érintkezésnek, szóbeli ismeret- és véleménycserének ezeken az alkalmain tekintse át a szférájában létrejövő előrevivő tendenciákat, eredményeket és tegyen kollektív erőfeszítést az előtte álló problémák megoldására. Abban, hogy a kongresszusok, konferenciák és beszélgetések, vagy a magyar fülnek kissé sznob hangzású kollokviumok és szimpozionok világszerte mind gyakoribbá válnak, az elidegenedett közlésmódok és irányítási formák ellenében ható kortüntet, a szellemi élet demokratizálódásának, sőt — megkockáztatom a paradox kifejezést — „rehumanizációjának” egyik fontos jelenségét kell üdvözölnünk. És bár némely szakmában a divat- és sikerhajhászás a konferenciák dömpingjét szabadította el, a könyvtárosok még csak most tanulják, hogyan lehet az ilyen típusú formákat és intézményeket céljaik szolgálatába állítani.

Hozott-e új felismeréseket, új eredményeket a tanácskozás, vagy hozzájárult-e a meglévők szintetizálásához? Elősegítette-e a szakterület fejlődését gyakorlati síkon, mondjuk: a fennálló nézetkülönbségek kiegyenlítésével, haladásellenes belső vagy külső akadályozó tényezők leküzdésével? Milyen volt informatív hatása, hozzájárult-e a szakterület céljainak propagálásához? Erősítette-e a jó közszellemet a hivatáshoz tartozók közt, vagy csak az ellentéteket hozta felszínre? Ezekre a főbb kérdésekre keresünk választ, valahányszor — mint én most — visszapillantunk egy ülészak előadásaira, vitáira, latolgatjuk értelmét, hatását.

A konferencia ajánlásait, amelyek a gyakorlat tervezésének nyelvére lefordítva foglalnak össze minden elvi megállapítást, kritikát és törekvést, amelyben a résztvevők egyetértettek, lapunk e számában közöljük. Folyik annak a kiadványnak a szerkesztése is, amely az előadások s a hozzászólások szövegét közreadja. Mindez felment az alól, hogy az elhangzottak rendszeres tartalmi áttekintése alapján próbáljak mérleget vonni. Vagyis hogy közvetlen választ keressek az első kérdésre. A harmadik kérdést pedig a válasz evidenciája miatt mellőzhetem. Több főhatóság és minden egyetemi, főiskolai vezetés figyelmét már a konferencia-szervezés lépései könyvtárai-ra irányították, az ajánlásokat pedig

minden felelős tényező tanulmányozni fogja. Részt vett a tanácskozásokon sok egyetemi és főiskolai tanár, kivonult a tv, és így tovább. Elképzelhető persze zajosabb hírverés, de a mi izlésünk s józan igényünk ennyit, s nem többet kívánt. Marad hát számomra a második s az utolsó kérdés.

Hadd valljam be mindjárt: így, párnapos közelségben ezek nyomulnak inkább a figyelem s az emlékezet előterébe. A személyes benyomások. Ahogy az okos szó felcsillanó pillantásokra, a jobbra törekvés szövetségésekre talál. A könyvtárosi moralitás kifejeződése a felszólalásokban, vélemény- és tetszénnyilvánításokban, hangulati és kritikai reflexekben. Mert én a szeptember eleji miskolci konferenciát mindenekelőtt az egyetemi és főiskolai könyvtárosság morális épülésének alkalmaként értékelem. De sietek hozzátenni azt is, hogy ezt az adott tartalmi összefüggésben gondolom, tehát az egyetemen belüli munkamegosztás a falakon kívüli feladatokat, a főiskolai könyvtárfejlesztés főként szervezeti problémáira, csupa szakmai kérdésre koncentrálok eszmecsere kapcsán.

Ha a konferenciának akár tartalmi mondanivalóját, akár társadalmi eredményeit magyarázó összefüggésbe öhajjtjuk helyezni, röviden vissza kell nyúlunk az előzményekhez.

A konferencia összehívására az egyetemi könyvtárak fejlődésének egy ellentmondásos szakaszában került sor. Amikor intézményeink tevékenységük szintemelésére készülnek, összhangban a megújuló egyetem életében betöltendő hivatásukkal, amikor igénybevételek fejlődése kapcsán objektíve átélik az anyaintézmény nagyleptű haladásának, a tudományos technikai forradalom sodrásának pozitív következményeit, ugyanakkor megszenvedik a fejlesztési javak egyenlőtlen megosztását, keveslik a figyelmet és a megbecsülést, amelyben munkájukat a fenntartók részesítik, s talán a kulturális intézmények minden más típusánál jobban megsínylik a világgazdaság inflációs jelenségeit, hisz létalapjuk a nemzetközi szakirodalommal való lépéstartás. Ezt az ellentmondásos helyzetet élezi az a körülmény, hogy a gazdaság-irányítás új rendszerében e könyvtárak többsége elvesztette gazdasági önállóságát, azok a gazdasági emelők pedig, amelyekkel az országos könyvtárpolitika rendelkezik, ma még elégtelenek ahhoz, hogy a különböző fenntartókhoz tartozó könyv-

tárak működését központilag érdemlegesen elő lehessen mozdítani. Emiatt küszködnek az egyetemi könyvtárak a rokon intézményekénél nagyobb bérezési és beruházási gondokkal, s így következhetett be, hogy könyvbeszerzési kereteik alakulása 1975-ben stagnálóra fordult, sőt egyik országos intézményünknel 40%-ot zuhant. A kedvező helyi tényezők viszont simává tehetik az utat, s az egyes intézményt (l. pl. a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtárát!) messze előrelendíthetik a mezőnyből.

Nem csoda, ha a konferencia gondolatának felvetése nyomban a helyeslők és az ellenzők táborára bontotta az érdekelteket. A rossz tapasztalatok nyomán járó csüggedés s az elégtelenség a helyileg, egyénileg kicsikarhatóval, a kollektív vállalkozás ellenében táplált fenntartások különféle árnyalatait hozta létre. Végül is az objektív helyzetelemzés azt a felülke-rekedő véleményt támasztotta alá, hogy éppen most, a sűrűsödő problémák és ellentmondások közepette vált legidőse-rűbbé a kollektív gondolkodás, az egymással megvívás és összefogás itt tárgyalt alkalmának megragadása.

A szeptember előtti nézetek szétszórtságában közvetve vagy közvetlenül lényeges része volt az 1959-ben Szegeden összeült első egyetemi könyvtári konferencia eltérő, egyeseknél csak elmosódó emlékezetten vagy hallomáson alapuló értékelésének. Tizenöt év távlatából sokaknak úgy tűnt, hogy a szegedi konferencia nem hozott érdemleges vívmányokat, hogy határozatai, mint a pusztába kiáltott szó, enyésztek el. A ránk maradt szövegnek a tényleges fejleményekkel való összevetése azonban egészen mást mond. Az akkori határozatokból — egy kivételével — éppenséggel ösztönző, pozitív tanulság meríthető, mert igenis megvalósultak, mert az egyetemi könyvtárak tényleges fejlődése és tevékenysége által igazolt, általánosan funkcionáló irányelveknek bizonyultak. Az akkor eszményi igénnyel megfogalmazott tételekre viszszapillantva, a fejlődés intézménytörténeti jelentőségű lépéseiként vehetjük számba a hálózati tagkönyvtárakról való központi gondoskodás eredményeit, a tanszékeken folyó könyvtári munka színvonalának emelését, az oktatás és kutatás könyvtári szükségleteinek a tanárokkal való rendszeres együttműködésen s a könyvtárosok szaktudományi színvonalának emelésén alapuló hatékonyabb ellátását, a könyvtárközi kooperáció országos rendszerébe való fokozott bekapcsolódást, s nem utolsósorban azokat az eredményeket, amelyeket a felsőoktatási intézményekben működő kisebb könyvtárak fejlesztése terén akkor még csak szorgalmaztunk. (És amelyek közül ismét

Miskolc kínálkozik kiemelésre, ösztönzésül is a konferencián most először részt vett kisebb felsőoktatási könyvtárak számára.) De az egyetlen meg nem valósult határozat, a maga mellbevágó kudarcával, ugyancsak az egyetemi könyvtári problémák reflektorfénybe állítása mellett esik a latba. Mert abból a tényből, hogy az 59-es konferenciát rendező Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács — mellőzve a védnöksége alatt hozott határozatot — másfél évtized során nem talált módot „a felsőoktatási intézmények aktuális könyvtári kérdéseinek rendezéséről” szóló tervezetnek az országos rektori értekezlet elé vitelére, tárgyilagosságot következtetés csak egyféle lehet. Az, hogy a végre nem hajtott határozatot a jelen körülményeknek megfelelően újra kell fogalmazni, s minél nagyobb nyomtatékkal követelni végrehajtását.

Folyosói beszélgetésekből tudom: az előadók utóbb csaknem mind, s a résztvevők közül is sokan elolvasták az 59-es konferencia publikált anyagát. Ez nyilván új és pontosabb megvilágításba helyezte a határozatok és végrehajtásuk dolgát, s a mostani tanácskozás előestéjén derűlátóbb gondolat sorokat indított annak értelmét illetőleg. Tizenöt év távlatából azonban kevésbé nyilvánvalóak az 59-es konferencia határozatokba nem foglalt, sőt közvetlen formában s kellő határozottsággal még az előadásokban sem kifejtett mondanivalói, legalábbis azok számára, akik az akkori vitákban még nem vehettek részt. És a tizenöt év alatt bekövetkezett változásokon gondolatban végigfutva, ki tudják tapintani az 59-es eszmecsere különböző közvetítések útján megvalósult gyakorlati következményeit, s kritikailag tudják mérlegelni azt a szemléletet és metodikai megközelítést is, amely végül ezekhez vezetett.

Mert hisz az akkori átfogó tematikát bátran tekinthetjük úgy, mint a mostani konferencia (sőt mai egyetemi könyvtári életünk) központi kérdéseinek első megközelítésben való felvázolását. A könyvtári működés s a könyvtárosi hivatás tartalma az egyetem tudományos tevékenységének összefüggésében: ez volt az egyik tárgy, amelyről — hogy úgy mondjam — a „legtanárabb” szemléletű, s könyvtárat elsősorban kutatóként és filozófusként értékelő s így a szakmai előítéletektől leginkább mentes könyvtáros, Mátrai László előadása indított vitát. A másik tárgykör penzumát, a központi és a tanszéki könyvtárak, a centralizált és decentralizált könyvtári ellátás szervezeti kérdéseinek vizsgálatát e sorok írójára osztották ki, akit akkor területünkön az üzemszerű specialistájaként és egyáltalán a könyvtárosi látásmód elkövetelt képviselőjeként ismertek. Bár a

75-ös konferencia, amely a tanulmányi feladatoktól kezdve a falakon kívüli funkciókig, a munkaszervezésig és a most felzárkózó kisebb könyvtárak problémaköréig differenciáltabban és magasabb szinten vállalkozhatott a jelen problémáinak feldolgozására, kétségtelen, hogy az 59-es rendezőség által a fenti polarizált-ságban vitára bocsátott két nagy kérdés-csoport az egyetem legsajátosabb könyvtári és a könyvtár legsajátosabb egyetemi problematikáját ragadja meg. Maga a sarkítás pedig, s főként Mátrának az az újszerű, s akkoriban meghökentő tanítása, hogy a könyvtári válságra nem belső, szakmai megoldásokat kell keresni, hanem a szocialista tudománynak a polgári kultúra általános válságából kivetett tendenciáiban, egyáltalán magában a tudományos életben gyökerezőket, rendkívül eleven vitát váltott ki, amelynek hullámai tovább gyűrűztek, s a mai napig hatnak könyvtári közéletünkben. Azzal a nálunk akkoriban megingathatatlanul evidensnek tartott állásponttal szemben, hogy a sajátosan könyvtári nehézségeken csak szervezési és technikai eszközökkel, korszerű könyvtárosi szaktudással lehetünk úrrá, Mátrai a tudós könyvtáros eszménye mellett tört lándzsát, s hangsúlyozta, hogy a csak könyvtárosi szaktudás tehetetlen a könyvtári válsággal szemben, és értéktelen a tudós tanári munka támogatójaként.

Akik ott voltak, tudják, hogy az 59-es konferencia csupán a szervezési teendők, a könyvtárosi megoldások megfogalmazásának antitézisével tudott a tézisekre válaszolni, s nem volt képes arra, hogy Mátrai felismeréseit eredményei közé beépítse. Még többen vannak, akik a könyvtárosi hivatás itt exponált két fő ellentmondásának (könyvtárosság mint érdemi, tartalmi tudományos feladat — könyvtárosság mint az információhordozók közvetítésének szakmája) küzdelmét másfél évtized folyamán a legkülönfélébb vonatkozásokban végigkövették, vagy abban maguk is tevékenyen részt vettek. Elég, ha a könyvtárosképzés vitáira, könyvtári kutatások történeti és praktikus irányának összecsapására, egyáltalán a könyvtártudomány létének és mibenlétének szembeállítására, a dokumentációs és a könyvtári súlypontú intézmények pörére utalok, vagy arra a mindezen vonatkozásokat magába sűrítő háborúskodásra, amely éppen az egyetemi könyvtárakban zajlott. A szakreferensi rendszer hazai előretörésére s az ellene szegülő reakcióra gondolok, ami, ha úgy tetszik, egyszerű szervezeti ügy („hogyan építendő be a szaktudományos tartalmi tudás a könyvtári munkamegosztásba s az oktató-könyvtáros relációiba”), de kiszélesíthető a könyvtárosi hivatás végső kérdé-

sévé. („Van-e a könyvtárosnak érdemi feladata a tudományos megismerés, ismeretközlés és felhalmozás folyamatában?”) Nos, Miskolc után nekem úgy tűnik, hogy ez utóbbi vita eldőlt, ha nem is egy hatósági végzés megfellebbezhetetlenségével, de úgy, hogy a közmegegyezés magáévá tette az egyetemi könyvtárosság tudományos és pedagógiai lényegű egyetemi feladatként való felfogását, amelynek a sajátos könyvtári formák és módszerek alkalmazása adja meg könyvtári specifikumát és önállóságát.

E hivatásra ébredés nem a könyvtárosi voluntarizmus egyoldalúságával fogalmazódott meg, hanem úgy is, mint oktatóknak és egyetemi vezetőknek a könyvtár korszerű egyetemi hivatására vonatkozó felismerése. A legrendszeresebb kifejtését e felismerésnek Kozák Imre, a Nehézipari Műszaki Egyetem rektorhelyettese adta, aki sürgette, hogy az egyetemi könyvtárosok emelkedjenek túl passzív, szolgáltató szerepükön, s váljanak az oktató, kutató munka aktív részeseivé. És e több-rétű feladat két fontos mozzanatát külön is kiemelte: azt, hogy a könyvtárosoktól várja a hallgatók kalauzolását az irodalomkutatásban, továbbá, hogy a könyvtárosok feladatának tartja a termelőő szakirodalom áttekintését és szelektálását, mégpedig nemcsak a gyűjtemény-építés hagyományos céljainak megfelelően, hanem azáltal is, hogy az irodalmi tájékozódás egy részét munkamegosztásos alapon átvállalják a kutatóktól. Kozák professzor rámutatott arra is, hogy a könyvtáraknak az egyetemeken ma még meglévő szétaprózottsága nem teszi lehetővé a sürgetett aktív funkció ellátásának megfelelő könyvtárosi munkakörök szervezését. A hagyományos könyvtári szolgálat elismerése és az egyetemi munkamegosztás skáláján magasabbra emelkedő, aktívabb munkatársi segítség igénylése csendült ki más oktatói nyilatkozatokból is, amelyek mögött persze nem mindig állt a probléma Kozák professzoréhoz hasonló rendszeres végiggondolása. Egyik országosan kiemelkedő társadalomtudósunk mondotta: kutatómunkája során rendszeresen igénybeveszi s éppen ezért nagyra értékeli a könyvtárak hagyományos szolgáltatásait. De csak itt a konferencián lett nyilvánvaló számra, milyen jelentős anyagi és szellemi háttérük van a szolgáltatásoknak, s még inkább, hogy milyen további, eddig nem ismert segítséget ígérnek számára a könyvtárosok törekvései. Természetesen arra nézve is hangzott el jelzés, hogy az oktatói partnerség dolgában még nincs itt a Kánaán. Ezt fejezte ki egy természettudós professzornő udvarias mondata, amely szerint az előadásokból kitűnik, mily magas színvonalon művelik a

könyvtárosok szakmájukat, csupán az nem világos számára, mért kell neki a tanácskozasokon részt vennie.

Megnyilatkoztak ugyanazon fokozatok tükörképei könyvtáros oldalon is. Kezdvé egy, a hosszú szolgálatban megkeseredett kollégán, aki kevesellte az egyetemi vezetők részvételét, mondván, hogy ismét egymásnak sirjuk el bánatunkat. Folytatva egy kollégán aggályán, amely szerint a könyvtárszervezeti integrációs törekvés gyenge pontja, hogy a könyvtár személyes meglátogatását nem lehet elvárni egy professzortól. És végezve — hadd említsek nevet is — Héberger igazgatón, aki a Bradford-féle szóródási törvénnyel világította meg a tanszékek irodalmi önellátásának illuzórikus voltát, illetve az integrált szervezet nagyobb gazdaságosságát még a professzori időkímélés szempontjából is, továbbá annak szükségességét, hogy egy új kutatói szemlélet alakuljon ki a hagyományossal szemben, amely tudomásul veszi, hogy a munkamegosztás objektív követelménye a tudományos tevékenységekbe is behatolt, továbbá, hogy a könyvtári kiszűrés feltételei közt nem valósulhat meg a kutatás megbízható szakirodalmi megalapozása.

De nem mehetek végig a felszólalások, félhangos megjegyzések, szünetben kimondott vagy ki sem mondott magánnyilatkozatok mozaikkockáin. A résztvevők állásfoglalását csak lényege szerint és összefoglalóan jellemezhetem. Ennek fő vonása a szegedi konferencia polarizáltságával szemben a könnyen és meggyőzően kialakuló egyöntetűség. Az előadók és előadások közt semmiféle előzetes szempontkiosztás vagy taktikai egyeztetés nem volt. Mégis, bár különböző mértékben és tudatossági szinten, de egyaránt jellemző volt valamennyi előadásra, hogy az egyetemi könyvtár mibenlétét, működés módját fürkészve, az egyetem mibenlétéből és működés módjából, szükségletéből indult ki. Annak többé-kevés-

bé világos felismerésétől áthatva, hogy az egyetemi könyvtárat valamennyi testvérétől megkülönbözteti az a sajátossága, hogy az egyetemével megegyező célok munkálására hivatott, a szoros értelemben vett oktató és kutató tevékenységekkel koordináltan, de önálló felelősséggel, specifikus formák közt. Hogy különböző a szűkebb értelemben vett egyetemi tevékenységtől e formák, eszközök és módszerek sajátosságán alapszik, úgy azonban, hogy a szélesebb értelemben vett egyetemi funkcióknak egyik fő aspektusa és lényegi eleme e könyvtári formák, eszközök és módszerek működése. Ez a szemlélet megítélésem szerint nemcsak a könyvtárról, hanem az egyetemről szóló tudásunkat is gazdagította. Jellemzője volt a szintetikus látásmód, amely váltig az egyetemi munka sajátosságaira koncentrálva nem hagyta figyelmen kívül a könyvtárosi szaktudás, vagy éppen az információs technika hozományát sem. Ellenkezőleg, például az információs rendszerek országos és nemzetközi együttműködésébe való bekapcsolódás vagy a számítógépes információ-feldolgozás és visszakeresés lehetőségeinek s egyéb „szakmai” megoldásoknak vizsgálata csaknem valamennyi téma kapcsán (és számos hozzászólásban is) előkerült.

Az eszmecsere ilyenén alakuló kiegyensúlyozottsága, s az, hogy szeptember 4-én mindenki a hivatásbeli közbéke jó érzésével kapaszkodott fel a napfényben csillogó autóbuszra s zötyöggtette magát a hazavivő vonaton, tudom, nem egyszer s mindenkorra szóló. Termékeny ellentétek kiegyenlítődése nyomán jött létre, s a megállapodások egy sereg új ellentétet hordoznak méhükben. Ami ezek tudatában is bizalommal tölt el, az, hogy a mi szakmánk kezdi elsajátítani a kollektív gondolkodás és erő kifejtés korszerű formáit, és hogy jelenleg, épp e formák közreműködésével, megtalálta a helyét.

Csúry István

Sólyom Sándor metszete